

MARXİST ESTETİK'TE GERÇEKLİK, OBJE VE SÜJE PROBLEMİ

Ismail Tunalı

1.

Her sanat yapıtı varlık ile, var olan bir şey, bir nesne ile ilgilidir, belli bir var olanı anlatır, varlıktan bir kesiti ortaya koyar. Söz gelimi, bir resim bir doğa parçasının resmidir, belli bir insanın portresidir. Bir tiyatro oyunu, belli olayların sergilenmesidir. Bir şiir ya da müzik parçası, aynı şekilde bize ya doğayı ya da yine varlıktan bir parça olan insan ruhundan, duygulardan söz açar. Buna göre, her sanat yapıtında, bu yapıt ne türden olursa olsun, onun bir obje dünyası vardır, onda bir varlık alanı söz konusudur. Sanat, ele aldığı bu varlığı ne yapar? Onu anlatır, onu yorumlar, kısaca, varlık hakkında bir ifade bulur. Söz gelimi, bir peyzaj'da dile gelen şey, doğayı sanatçının yorumlamasıdır. Sanatçı, doğa böyledir der, bir portre bu insan yüzü böyledir der. Bir şiir, insan duyguları böyledir der. Kısaca, her sanat yapıtı bize varlığı anlatırken varlık hakkında bir *bilgi* verir. Bunun için her sanat yapıtı, varlığın, gerçekliğin bir bilgisini ortaya koyduğu gibi, aynı zamanda bu bilgide, o sanatın varlık, gerçeklik anlayışı da somutlaşmış olur. Her sanat yapıtının temelinde, buna göre, sanatçının algıladığı, kavradığı ve gerçeklik olarak belirlediği varlığın bir bilgisi bulunur. Bunun için her sanat yapıtı, varlık, gerçeklik hakkında bir yorumdur ve her sanat yapıtı, kendine özgü olarak kavradığı bir gerçekliği, bir *bilgi obje'sini* yansıtır.

Bu, tek tek sanat yapıtlarında olduğu gibi, her sanat anlayışı, her sanat «izm»i için de söz konusudur. Bunun için, her felsefe ve her «izm» varlığı, dünyayı yeni ve kendine özgü bir biçimde kavramayı, yorumlamayı ifade eder.

İmdi, bu söylediklerimizin *marxizm* için de geçerli olması gerekmez mi? Elbette gerekir. Çünkü marxizm de bir felsefedir ve bir felsefe olarak da belli bir varlık ve gerçeklik anlayışını ortaya koyduğu gibi, marxist sanat teorisi de yine bu gerçeklik ve varlık anlayışına dayanır. Ohalde, bunların da temelinde belli bir varlık ve gerçeklik anlayışı yatar. Marxist estetik teorisini belirlemek, ilk plânda onun temelinde yatan bu bilgi problemini gün ışığına çıkarmak anlamına gelir. Buna göre, ilk araştıracağımız sorun, marxist estetik için en temel bir sorun olacaktır.

2.

Her bilgi olayında nasıl bir bilen süje ile bir bilinen varlık arasında, örneğin şu sokakta gördüğüm ağaç ve evlerden başlayarak bütün doğal varlıklara, yıldızlara, insanın organik ve ruhsal yaşamından kalkarak tinsel-toplumsal varlığa kadar uzanan obje dünyaları arasında algısal, düşünsel, duygusal bir ilgi söz konusu ise, aynı şekilde sanat olayında da bir sanatçı süjesi ile onun kavradığı ve dile getirdiği, dışlaştırdığı (bu çizgi ile, sözlerle, renklerle olabilir) bir obje dünyası arasındaki ilgi söz konusudur. Bu ilginin nasıl bir ilgi olduğu, sanatçının yöneldiği varlığı, objesini nasıl kavradığı sorusu, bu obje'nin nasıl bir gerçekliği gösterdiği sorusunu da içine alır. Başka türlü dendiğinde, sanatın obje'si sorusu, bu obje'nin gerçekliğinin belirlenmesini dile getirir. Sanatın objesi nedir? sorusu bunun için sanatın açıklamak istediği gerçekliğin ne olduğu anlamına gelir. Bundan ötürü, sanat olayında karşılaştığımız her süje-obje ilgisinde bir temel bilgi sorunu söz konusudur.

İmdi sorabiliriz : Sanatçı süje'si ile bir obje arasındaki ilgi nedir? Bu temel estetik sorusu daha Antikite'den beri sorulmuş, türlü anlayışlar içinde karşılıklar aranmış bir sorudur. Söz gelimi. Platon ve Aristoteles'e göre, böyle bir süje-obje ilgisi bir yansıma (mimesis-taklit) ilgisidir. Hegel'de mutlak tin'in görünüşe çıkması, Schopenhauer'de istemin (irade) objektivleşmedir. Marxist estetik için de bu süje-obje ilgisi sorusu, çözümlenmesi gereken bir temel sorundur. Şimdi, marxist estetik bu sorunu nasıl ortaya koyuyor ve nasıl temellendirmek istiyor? bunu görmeğe çalışalım.

Ünlü marxist estetikçi H. Koch problemi şöyle ortaya koyu-

yor: «Marxist-leninist estetik'de biz daima şöyle bir belirleme ile karşılaşılıyor : Sanat, gerçekliği özel bir yansıtma biçimidir. Bu söz, materyalist yansıtma teorisi anlamında tartışmasız doğrudur. Bu teoriye göre gerçeklik önde gelir, onun yansıtması, onun taklidi ise bundan sonra gelir»¹. Buradan anlaşıldığı gibi, marxist estetik teorisi için sanat bir yansımadır. gerçekliğin bir yansıtması, bir taklididir. Ontolojik bakımdan söylendiğinde, asıl gerçek varlıktır, sanat bu varlığa yönelir, onu yansıtma, onu sanat ürünlerinde yansıtarak dile getirmek ister. Ama, burada kendiliğinden bir soru ortaya çıkıyor : Sanatın yansıtma istediği bu varlık, bu gerçeklik nasıl bir varlık ve gerçekliktir? İlk bu soruya şöyle bir genel karşılık vermek gerekir: Sanatın özellikle yansıtma gereğinde bulunduğu bir gerçeklik yoktur. Sanat, doğa varlığını yansıttığı gibi, organik ve psişik varlığı da, toplumsal varlığı da yansıtır, ya da yansıtabilir. Marxist estetik için de bu böyledir. Ancak marxist estetik için sorun burada değil de, bu gerçekliğin özünde, onun ne olduğu sorusunda ortaya çıkar. Bunu başka türlü söylersek : Gerçeklik hangi nedenden ötürü sanatın objesi olmaktadır?. Bu soru. marxist estetik için hem original hem de marxist estetik'e yön veren bir temel sorudur. Bunu H. Koch'dan alacağımız bir iki cümle ile açıklığa kavuşturabiliriz. «Değerli metaller, doğal nesnelere olma özelliği ile değil de, tersine olağanüstü karmaşık toplumsal ilişkilerin doğal taşıyıcısı olarak estetik duyumların objesi olma»² özelliği ile değer elde eder. Altının, gümüşün, v.s.nin estetik değerini sağlayan, toplumun onlara böyle bir estetik değer yüklemeleridir. Soylu metaller denen metallere varlığında kendini gösteren bu toplumsal fenomen, bu toplumsal görünüş, binlerce yıldan fazladır onların parıltısının sağladığı estetik hazzın ana içeriğini oluşturmaktadır»³.

Bu, yalnız inorganik doğa için değil, organik doğa için de doğru ve geçerlidir. Bitkilerin, çiçeklerin estetik niteliği nereden gelir? Yine binlerce yıl insanoglu çiçeklerin güzelliğini anlatmamış mıdır? Onların bu estetik değeri nerden geliyor? Marxist estetik'e göre, yine aynı nedenden ileri geliyor : toplumsal tasavvurun onlara yük-

1 H. Koch, *Marxismus und Aesthetik*, Berlin 1962, s. 169.

2 Aynı eser, s. 179.

3 Aynı eser, s. 179.

lenmesinden. «Bitki, kendi başına estetik etki yapmaz, tersine 'bizim-için-olan' varlığı ile estetik etki yapar»⁴. Bitkilerin bizim-için-olan bu varlığı, onların doğal varlığına insanın kattığı insansal-toplumsal varlıktır. Aynı şey daha yüksek varlık düzeyi, örneğin insan için de geçerlidir. Binlerce yıldır sanatın işlediği sevgi fenomeni nedir? Aslında sevgi, cinsel bir fenomendir, biyolojik bir olaydır. Ama, sanatın sevgi deyince anladığı şey biyolojik anlamının üstünde sosyal bir anlamdır. «Cinsel sevginin anlatımı, doğrudan biyolojik olan, doğa verisi olan bir şey değil de, tersine kültürleşmiş bir şeydir; bir yandan insansal biçimi içinde özel bir toplumsal üründür, öbür yandan da sevgi olaylarında sınıf-ilişkilerinin 'objektif mantığı'dır : bunlar, birbirini karşılıklı olarak koşullayan temel görünüşler olup, cinsel sevgi bu görünüşler içinde edebiyat ve sanatın konusu olur»⁵.

Görüldüğü gibi, estetik'in obje olarak ele aldığı estetik gerçeklik doğal gerçeklik gibi görünürse de, aslında doğal gerçeklikten ayrıcalıdır. Doğal gerçeklik, insanın dışında ,insandan bağımsız olarak var olan gerçekliktir. Buna karşılık, estetik gerçeklik, insana dayalı bir gerçekliktir. «Toplumsal bilincin sanat biçiminin objesi doğada bulunduğu ölçüde, «insansallaştırılmış», insan evrenselliğinin pratik anlatımı olmuş doğada bulunur, doğal olarak verilmiş, fiziksel, kimyasal, biyolojik v.s. özelliklerde, doğal olay denen olayda değil⁶. Buna göre, estetik gerçeklik, kendine özgü bir gerçeklik olup, bu, insansallaştırılmış, toplumsallaşmış bir gerçekliktir. «Sanatın estetik özünün aynı zamanda objektif temelini oluşturan ve onun ilk niteliği olarak şimdiye kadar gösterdiğimiz sanata özgü olan obje, tümüyle başka türdendir. Sanat doğal görünüşlerin, doğa olaylarını ve doğal 'insanın yaşam görevlerini' içine aldığı yerde bile, toplumsal bir niteliğe sahiptir. Estetik duyular ve sanat, o halde, yalnız toplumsal ilgileri değil, aynı zamanda insan için toplumsal, tarihsel olarak meydana gelen doğa varlığını da yansıtır»⁷. Görüldüğü gibi, marxist estetik için, sanatın objesi olan gerçeklik, insanın dı-

---

4 Aynı eser, s. 218.

5 Aynı eser, s. 207.

6 Aynı eser, s. 218.

7 Aynı eser, s. 218.

şında, ondan bağımsız olan bir gerçeklik olmayıp, insansal ve toplumsal bir gerçekliktir.

Böyle bir anlayıştan iki mantıksal sonuç çıkarılabilir. Biri, estetik gerçekliğin insana olan bağımlılığı; ikincisi de doğa ve toplum arasındaki yakın ilgi. Şimdi bu sonuçları gözden geçirmek istiyoruz.

Estetik gerçekliğin insansal ve insana bağımlı olması, bir bakıma bu gerçekliğin insandan kalkılarak ancak anlaşılabilceğini ifade eder. Böyle olunca da, buradan estetik gerçekliğin sübjektiv bir gerçeklik olduğu sonucuna varılmış olmaz mı? Hiç şüphesiz varılacaktır. Şöyle ki, bir insanın portresini yapan bir ressam, doğrudan o kişinin fizik-biyolojik varlığını değil, bu fizik-biyolojik varlıkta *insan* olarak kavranan varlığını resmeder. Bir manzara resminde dile gelen şey, fizik olarak bir jeolog ya da botanikçinin kavradığı anlamda bir doğa olmayıp, insan tarafından anlam verilmiş, insansal bir doğadır, sübjektiv bir doğadır. Marxist estetik'e göre, estetik gerçeklik, ancak bu sübjektiv niteliği gözönünde bulundurulursa doğru olarak kavranabilir. Onda yalnız objektiv bir nitelik görmek, büyük bir yanılğı olur. «Bugüne kadarki materyalizmin (Feuerbach da dahil) en büyük yanılığı, obje'yi, gerçekliğı, duyusalılığı yalnız obje biçimi ya da görü biçimi altında kavramış olmasıdır; duyusal insan etkinliğı, eylemi sübjektiv olarak kavramamış olmasıdır»⁸. Bu nokta, marxist estetik için çok karakteristiktir. Marxist estetik'in materyalist bir varlık anlayışına dayandığı halde, sübjektivist bir estetik gerçeklik anlayışına varması, bir çelişme olarak mı görülmelidir? Ama, marxizmin düşünme tarihinde şimdiye kadar rastladığımız türden bir materyalizm olmadığı, tersine onun insan etkinliğine ve eylemine dayanan, varlığı insan ve toplum eylemlerinin dialektik bir süreci ile açıklamak isteyen tarihe dayalı bir materyalizm olduğu düşünülürse, böyle bir çelişkinin anlamını kaybettiğı görülür.

Estetik gerçekliğin gösterdiği bu sübjektivizm, insanın bireyselliğı ile ilgili, ona dayalı bir sübjektivizm değildir. İnsan burada birey olarak değil de, tüm eylem varlığı, insanlık olarak işe katıl-

8 Marx Engels, Werke, Bd. 3, s. 5. Bk. H. Koch, aynı eser, s. 105.

maktadır. Böyle tek insana değil de, tersine insanlığa dayalı olan bir sübjektivizm, her şeyden önce doğaya karşı konmaktadır. Bununla da marxizmin üzerinde durmak istediği, insanın sosyal bir varlık olması ve sosyal bir varlık olarak sanatı yaratmasıdır. Yalnız sanat sosyal bir fenomen değildir, aynı zamanda sanatın objesi de, isterse bu obje bir doğa varlığı olsun, daima insansal ve toplumsaldır. Çünkü, kavradığımız, bilgi ve sanat objesi yaptığımız doğa, artık insansallık ve toplumsallık kazanmış olan bir doğadır. Bunun için marxizm'e göre, «doğa ve toplum bir Çin duvarı ile birbirinden ayrılmazlar»⁹. Ama, ne var ki, insansallık ve toplumsallık kazanmış doğa, özellikle sanatın objesi olmuş olan doğa demek değildir. Sanatın objesi olan doğanın yanında bilim ve felsefenin objesi olan doğa da bulunur. Her iki doğa varlığı da hiç şüphesiz gerçektir. Ama, onlar bu doğa gerçekliğine başka yaklaşımlar içinde eğilirler. Onların bu gerçeklikle ilgilerinde elde ettikleri objektion da farklı olacaktır. Şimdi sanat etkinliğinde karşılaştığımız objektion nasıl bir objektion'dur? Bu soru bizi marxist estetik obje anlayışını belirlemeğe götürür.

3.

Estetik obje nedir? Böyle bir soruyu çözümlemeğe götürecektir ipuçlarını Marx'm genellikle obje belirlemelerinde bulabiliriz. Çünkü, estetik obje dediğimiz varlık, genel olarak obje, dediğimiz varlığın bir parçasını oluşturur. Daha önce işaret etmiş olduğumuz gibi, Marx için var-olanın önemi doğal bir varlık olmasında değil, tersine insan emeğinin ve insan etkinliğinin ona katılmasında, var-olanın insansallaştırılmasında, toplumsallaştırılmasında elde eder. «Obje nedir?» Çeşitli türden objeler vardır. İlk «genellikle obje diye bir şey yoktur, tersine üretimle meydana getirilen, belli biçimlerde tüketilmesi gereken belli bir obje vardır. Yalnız tüketim objesi değil, tüketim biçimi de üretim ile üretilir; yalnız objektiv olarak değil, aynı zamanda sübjektiv olarak»¹⁰. Objeyi Marx'a göre iki etkinlik belirliyor : Bir yanda üretim etkinliği, öbür yanda tüketim

9 H. Koch : Marxismus und Aesthetik, s. 214.

10 Marx : zur Kritik der polit. Ök. s. 246, Berlin, 1958.

etkinliği. Ancak, bu iki yönlü etkinliğin objesi olma ile bir var-olan obje'leşebilir. Marx, 'salt doğa varlığı' ile, erekler koyan ve belli amaçları amaçlayan insan etkinliği ile oluşan obje arasında önemli bir ayrım yapar. Böyle bir etkinliğin objesi, artık herhangi bir var-olan, bir doğa varlığı durumundan çıkar ve bir ürün, insan etkinliğinin bir ürünü olur». Ürün olarak ürün salt doğal obje'den ayrılık içinde ancak tüketim içinde ürün olur»¹¹. İnsan etkinliğinin ürünü olmak, obje'ye toplumsallık ve tarihsellik kazandırır. Bunun için, bir «ürün» olan obje, tarihsel-toplumsal bir obje'dir. «Obje» diyor Marx, «(insanla toplumsal bir varlık olarak uğraşan her bilginin obje'si olarak) herhangi elle kavranabilir, maddesel bir nesne olmayıp, *toplumsal bir ilgidir*. Ya da daha iyi söylenirse : maddesel bir nesne, eğer o insan bütünselliğinin pratik bir ifadesi olursa, insanın özü ile ilgili güçlerin objeleştirilmesi olur»¹². Bunun için, her obje insan etkinliğinin bir ürünüdür ve ürün olarak da insansallık, toplumsallık ve tarihsellik niteliği taşır.

Bütün bu söylenenlerin estetik obje için de geçerli olması gerekmez mi? Estetik obje, ister bir doğa parçası isterse bir sanat yapıtı olsun, insan etkinliğinin ürünü değil midir? Bir etkinlik ürünü olarak da toplumsal ve tarihsel bir varlık değil midir? Marx'm şimdye kadar söylediklerine göre, bunun böyle olması gerekir. «Tarihselleşen bir obje böyle bir obje olarak yalnız nesneleşen bir etkinlik olmayıp, süje için bir obje olduğu düşüncesi estetik obje'nin dialektik kavranması için çok önemlidir»¹³. Estetik obje, yalnız meydana getirilen bir şey, bir ürün olması yönünden tarihsel-toplumsal bir obje değildir. Aynı zamanda, o, onu kavriyacak, estetik niteliğini algıyabilecek bir süje için de o böyle bir objedir, bir sanat yapıtıdır. Böyle bir kavramanın obje'si olmıyan bir estetik obje, sanat yapıtı, bu niteliklere sahip olamaz, çünkü bunlar ancak onları kavriyacak bir süje için var olabilirler.

Bir süje için estetik obje olma niteliği, estetik obje için çok önemlidir. Şimdi bu önem nereden ileri geliyor? onun üzerinde du-

11 Aynı eser, s. 245.

12 H. Koch: Aynı eser, s. 114.

13 Aynı eser, s. 133.

ralım. Bir doğa parçası, bir sanat yapıtı ne zaman güzel bir obje olarak değerlendirilebilir? —Buna, eğer onlar estetik bir algılamının objesi olurlarsa diye karşılık verilebilir. O halde, estetik obje, insandan özel bir kavrama ister. Nedir bu özel kavrama? Bu öyle özel bir kavrama olmalı ki, bu kavrama ile estetik obje doğal bir obje'den ayrılmalı ve bir estetik obje olarak ortaya çıksın. Böyle bir kavrama, ancak sübjektif niteliklerle belirlenebilir. «Sanat anlatımının ve estetik duyarlılığın obje'si daima 'insan için var-olma'yı içine alır. Ama, bir obje'nin bir süje için varolması yeterli değildir; bir süje'nin de bir obje için bir süje olması gerekir : estetik obje'yi gerçek bir estetik (hazzın) obje'si yapmak için. Objeye, süje'ye gereksinme duyar, tıpkı (yüzyıllık uykudan uyanabilmesi için masal prensesi) Dornröschen'in kendisini uyandıracak prensin öpücüğüne gereksinme duyması gibi»¹⁴. O halde süje, nasıl bir tavır ile estetik obje'ye eğilmelidir? Bu eğilme, bütün klâsik estetik anlayışların ve marxizmin de katıldığı bir görüşe göre, sübjektif bir tavır olacaktır. Bu sübjektivlik duyusalığa dayalıdır. Süje, estetik obje'yi salt duyusal bir obje olarak kavramalıdır. «Sanatçı anlatımının ve estetik duyarlılığın obje'si, bir çok belirleme ve ilgilerin zengin bir bütünlüğünü gösterir. Burada söz konusu olan bu çokluğun birliği, *duyusal-somut* olmaktan başka bir şey değildir. Daha en baştan bu, sunu dışarda bırakır : soyutlamalar, kavramlar, yasalar v.s. sanatçı anlatımının ve estetik duyarlılığın özel bir biçimi olamazlar»¹⁵. Buna göre, estetik obje, duyusal-somut bir obje olup, süje, böyle bir tavırla estetik obje'ye yöneldiğinde ancak onu estetik olarak kavrayabilir.

Ama, bu duyusalılık ve somutluğun bir başka sübjektif nitelikle tamamlanması gerekir. Şöyle ki, bir toplumsal-tarihsel ve duyusal-somut obje'yi biz herhangi bir obje gibi kavrayamayız. Başka türlü dendiğinde, estetik obje niteliğine sahip bulunmayan obje'leri de biz duyusal-somut olarak kavrayabiliriz. Bütün empirik-bireysel obje'lerle ilgili olan bilgilerimiz böyledir. O halde, estetik obje'nin bu duyusal-somutluktan başka bir niteliğe de sahip olması gerekir. Bu nitelik, bizim estetik obje'den *haz* duymamız, estetik

14 Aynı eser, s. 156.

15 Aynı eser, s. 287.

obje'nin bize *estetik haz* sağlaması niteliğidir. «Herhangi bir bitki ya da çiçek, tarihsel olarak uzun süre insan bütünlüğünün pratik ifadesi olmuş olabilir. O bir çiçeği estetik hazzın obje'si yapabilen her şeye sahip olabilir : Renk ve biçimce güzel olabilir, kokuca hoş olabilir. Ama, ancak o, bir estetik hazzın gerçekten obje'si olursa - ister bir süs olarak yalnız bir bakış isterse sanatçı ve edebiyat anlayışının örneği ile olsun - ancak o zaman bir gerçek estetik obje olabilir»¹⁶. Buradan marxist estetik obje anlayışının sübjektivist niteliği olanca açıklığı ile ortaya çıkıyor. Buna göre, estetik obje estetik obje olma niteliğini kendinde, objektiv olarak sahip olduğu niteliklerde değil de, onu kavrayan süje'nin süje sfer'inde elde eder. Bir süje, bir obje'yi salt duyusal-somut bir obje olarak kavrar ve ondan estetik haz duyarsa, ancak o zaman o obje bir estetik obje olabilir.

İnsanın ve varlığın tarihselliği ve toplumsallığı varsayımından kalkan marxizm, sanat fenomenini belirlerken bir sübjektivizme ulaşıyor. Bu, marxist estetik'in özünden değil de, sanat fenomeninin özünden ileri gelen bir sonuç. Çünkü, sanat fenomeni, estetik obje kutbu dikkate alınmadan hiç bir yolda ve hiç bir yaklaşımla eksiksiz olarak kavranamaz. Bir estetik obje, ancak bir süje için bir estetik obje'dir, yoksa kendi başına olan bir varlık alanı olarak değil. Marxist estetik, bu gerçeği görür ve varsayımına ters düşse bile, bu gerçeği kabul eder.

4.

Şimdi estetik obje'ye böyle bir obje olma yönünden katkıda bulunan estetik süje'ye değinmek istiyoruz. Süje nedir? Bilgi süje'sine, duyumlıyan, algılayan ve gerçeğin bilinç yansıması meydana getiren bilinç varlığı dendiğini biliyoruz : Buna göre, süje, bir bilinç varlığı, bütünüyle psişik olaylardan oluşur. Şimdi estetik obje'ye baktığımız zaman da aynı psişik nitelikleri görmez miyiz? Kuşkusuz, aynı şey estetik süje için de geçerlidir. «Estetik sübjektivlik kavramı, psişik süreçlerin, gerçekliğin sübjektiv kopyalarının bu olağanüstü karmaşık birliği gibi bir özellik ve nitelik gösterir»¹⁷.

16 Aynı eser, s. 153.

17 Aynı eser, s. 134.

Bilgi süje'si ile estetik süje aynı niteliklere sahiptir. «Bu nitelikler, bir yandan onların salt psişik fenomenler olması, öbür yandan da bu fenomenlerin gerçekliğin bir yansıması olmasıdır. Ama, aralarında bu noktada başlayan bir ayrılık da kendini gösterir. Bu ayrılık, özellikle gerçekliğin yansıması olayında açık olarak görünür. Çünkü, burada söz konusu olan, bir gerçekliğin herhangi, sıradan bir yansıması olmayıp, sanatça, estetik bir yansımasıdır. «Bu özellik ve nitelikler, gerçekliğin sanatça yansımasının çok özel bir niteliğini, sanatça-estetik bilgi özelliğini, toplumsal bilincin sanatça biçim özelliğini oluştururlar»¹⁸. Estetik süje'nin korrelatı olan gerçeklik, bilgi süje'sinin korrelatı olan gerçeklik olduğu halde, bu gerçekliğin ne var ki bilinçteki yansıması değişik oluyor. Bilgi süje'sinde bu yansı, gerçeklik biçimine sahip olduğu halde, estetik süje'de artistik bir biçim, estetik bir biçim elde ediyor.

Bütün bu bilinç olaylarının, sübjektif bir yansı, gerçekliğin bir yansıması olduğu da, marxist teorinin temel varsayımlarından biri oluyor. «Bu psişik olaylar, marxist-leninist kavrayışa göre, gerçekliğin *sübjektif bir yansımasıdır*; bunlar, bizi, gerçekliğin bilgisine, insanın toplumsal varlığının bilincine götürürler»¹⁹. Ama, buradan, gerçeklik karşısında süje'nin etkinlikten yoksun bir varlık olduğu sonucu da çıkarılmamalıdır. Marxist teoriye göre, daha çok bunun tersi söz konusudur. İnsan, iş ve eylem varlığıdır, etkin bir varlıktır. Bu bilinci ve bilgiyi sağlayan da insanın eylem ve etkinliğidir. Bunu Lenin şöyle belirtiyor : «Yaşam ve eylem açısından ilk ve en temel açı, bilgi teorisi açısından»²⁰. Çünkü, insanın en temel eylemi, marxizm'e göre, bilme eylemidir. Devam ediyor Lenin : «Bütün sübjektif, psişik süreçler, sonunda eylemle belirlenir. İnsan, eylemsel amaçlar koyan etkinliğiyle, önünde objektif bir dünyaya sahip olur; bu dünyaya o bağımlıdır ve bu dünya aracılığıyla kendi etkinliğini belirler. Bu çıkış noktasından kalkarak, kendi dialektik bilgi yolu canlı görüden soyut düşünmeğe götürür»²¹. Gerçi, Lenin'in bu açıklamaları ile önemli bir felsefe sorunu ortaya çıkıyor : Sübjek-

18 Aynı eser, s. 134.

19 Aynı eser, s. 135.

20 Lenin, *Materialismus und Empiriokritizismus*, s. 131, Berlin, 1975.

21 Aynı eser, s. 89.

tiv bir yansı ile nasıl oluyor da bunun real, objektiv karşılığı olan bir dış gerçekliğe ulaşabiliyoruz? Sübjektiv-idealizm, bu çıkış noktasından kalkarak real dış dünyanın varlığını reddetmeğe varmıştı. Berkeley'de, Mach'da olduğu gibi. Ama, Lenin aynı çıkış noktasından kalkarak, dış dünyanın objektiv, real varlığına ulaşıyor. Bu kritik sorun, konumuzun dışında bulunduğu için, ona yalnızca işaret etmekle yetiniyoruz.

Burada problemimiz yönünden bizi ilgilendiren şöyle bir sorun ortaya çıkıyor : Bilinçte, objektiv gerçekliğin sübjektiv estetik bir yansıması meydana geliyor. Ama, bu yansı, gerçekliği yansıtmak isteyen sanatçı bilincinde mi meydana geliyor yoksa sanat yapıtı ile estetik bir ilgi içine giren herhangi bir süje bilincinde mi? Başka bir deyişle söylersek : Estetik süje yalnız sanatçı süje'si midir? Yoksa estetik olarak algılayan herhangi bir süje de estetik süje olabilir mi? Bu soruya her ikisi de diye karşılık vermek gerekir. «Estetik sübjektivlik deyince, burada sübjektiv, psişik olayların, süreçlerin, heyecanların v.s. tündüğü anlaşılır; bunlar, eğer insan kendi dışında var olan görünüşleri estetik olarak duyular, bu ya da şu biçimde dünyayı sanat yoluyla bilirse, -ancak o zaman insan beyininde meydana gelir- ister bu sanat yaratışıyla olsun, isterse sanat yapıtlarından haz duymakla olsun»²². Her iki durumda da, estetik olarak duyumlıyan süje, estetik süje'dir, çünkü, her iki süje'de de gerçekliğin estetik bir yansıması meydana gelir.

Estetik süje'nin sübjektivliği, bir başka yönden de açık olarak kendini gösterir. Bunu Marx'tan alacağımız bir cümleye dayanarak göstermek istiyoruz : «Nasıl müzik ancak insanın müzik duyusunu uyandırıyor, nasıl müzikal olmıyan bir kulak için en güzel müziğin bile bir anlamı olmuyorsa, bundan ötürü toplumsal insanın duyuları de toplumsal olmıyan insanın duyularından başka olacaktır; ancak insan varlığının objektiv olarak gelişen zenginliğiyle *sübjektiv* insan duyarlığının zenginliği oluşur, bir müzikal kulak, biçim güzelliği için bir göz, kısaca, ancak insansal hazlara yetili *duyular* olurlar»²³. Marx'a göre, bir nesneyi, bir obje'yi güzel kılan, yalnız obje'nin ni-

22 H. Koch : Aynı eser, s. 135.

23 Marx/Engels : Kleine Ökonomischen Schriften, s. 132. Bk. H. Koch, aynı eser, s. 133

telikleri değil, aynı zamanda süje'nin duyularıdır. Süje, obje'yi güzel olarak kavriyacak duyusal yetenekten yoksunsa, o obje hiç bir zaman güzel olarak kavranamayacak ve güzel olarak belirlenemeyecektir. H. Koch da bunu aynı anlamda yorumlamak ister : «Marx, en güzel müziğin müzikal olmıyan bir kulak için hiç bir anlamının olmadığını, onun hiç bir obje olmadığını söylüyor. Marx bununla şunu açıklıyor : benim obje'm, yalnız benim özsel güçlerimden birinin belgelenmesi olabilir, o halde yalnız benim için olabilir, tıpkı benim özsel gücümün benim için sübjektiv bir yeti olması gibi, çünkü, bir obje'nin anlamı, benim duyumumun uzandığı yere kadar uzanır»²⁴. Bu, şüphesiz, apaçık bir sübjektivizmdir. Ama Marx, bu sübjektivizmden kurtulma olanaklarını da arar. Bunun yolunu, duyularını toplumsal-tarihsel bir kaynağa geri götürmek istemekle başarmaya çalışır. «Beş duyunun oluşumu, şimdiye kadar ki dünya tarihinin bir işidir»²⁵. Duyular, tarihin, insanın toplumsallığının bir ürünü olunca, buradan, duyululuğun ve duyarlılığın da tarihsel-toplumsal bir eylemin ürünü olacağı sonucuna ulaşılır.

Görülüyor ki, estetik süje, estetik duyulara, estetik duyumlara ve estetik haz alma yetisine sahiptir. Marxist estetik'e göre, estetik fenomen, estetik süje'nin sahip olduğu bu yetilerle oluşur. Estetik fenomen ve estetik obje, kendi başına değil, estetik süje'nin bu etkinliği ile meydana gelir.

5.

Bu estetik fenomeni meydana getiren estetik süje, tek bir sözle *insandır*. Şimdi süje kavramını biraz daha genişleterek, onu insan olarak düşünelim. İnsan nedir? İnsan, ilkin bireydir. Ama, bir birey olan bu insanın origin'i toplumdur. Marx da, vaktiyle Aristoteles'in öne sürdüğü «zoon politikon» (toplumsal canlı) anlayışına uyarak, insanı toplumsal bir varlık olarak belirler : «Birey, toplumsal bir varlıktır. Onun yaşam olayı, *toplumsal yaşamın* bir dışlaşması ve bir belgesidir. —İnsan, özel bir birey olduğu ölçüde onu bu özelliği bir birey ve gerçek bir bireysel-toplumsal varlık yapar,

24 Aynı eser, s. 133.

25 Aynı eser, s. 133.

birey olduğu ölçüde de o bir bütünlüktür, ideal bir bütünlüktür; gerçeklikte, insan, insansal yaşam olayının bir bütünlüğü olduğu gibi, düşünülen ve duysal olarak olduğu gibi kavranan toplumun sübjektif bir varlığıdır»²⁶.

İşte, sanat, böyle toplumsal bir varlığın ürünüdür. Ama, bu ürün, bütünsel bir biçim içinde değil de, bireysel bir biçim içinde somutlaşır. «İnsan varlığını oluşturan ve onu koşutlayan toplumsal ilgilerin bütünü, gerçekte türlü görünüş biçimlerinde vardır; sayısız değişik bireysel özellik içinde. Yalnız bireyde, bireysel ilgilere 'insan varlığı' vardır, bizim şimdiye kadar sanatın estetik özünün objektif temelleri olarak gösterdiğimiz her şey, doğrudan doğruya, somut, canlı olarak burada vardır»²⁷. Buna göre, sanat, toplumsal bir varlığın ürünüdür, ama, bunun varlık biçimi bireysel bir biçimdir. Sanatı birey olarak insan yarattığı gibi, aynı zamanda sanat yapıtı da bireysel olarak doğar.

Sanat yapıtının bu bireysel biçim içinde doğuşu, onu, bütün öbür canlıların ürünlerinden ayıran bir özelliktir. Sanat, insanın, insan emeğinin bir ürünüdür, ama herhangi bir ürünü değildir. Bunu Marx şöyle belirliyor : «Emeği insan türüne özgü bir biçimde düşünmek zorundayız. Örümcek, bir dokumacınkine benzeyen bir iş yapar. Arı ise, hücrelerini yaparken gösterdiği ustalıklı bir çok mimarı utandıracak güçtedir. Ama, daha başlangıçta en beceriksiz mimarı bile en usta arıdan ayıran şey, mimarın hücreyi balmumuna dökmeden önce, onu kafasında kurmuş olmasıdır. Çalışma süreci, işe başlandığında emekçinin kafasında var olan, bir düşünce olarak var olan bir şeyin yaratılmasıyla sona erer. Emekçinin yaptığı, doğal nesnelere sadece bir biçim değişikliği vermek değildir; aynı zamanda doğa içinde, kendi amacının-davranışlarının yasalarla yöneten amacm-kendi istemi (iradesi) ile bağ kurması gereken amacın ne olduğunu anlamaktır»²⁸. Bu ürünü yaratan emeğin, eylemin arkasında, insan düşünmesi, insan kurgusu vardır. Sanat ürünü, elbeteki sanatçının eylem ve etkinliğinin ürünüdür, ama, bu eylem ve etkinlik, daha önce sanatçının kafasında bulunan düşünce ve kur-

26 Aynı eser, s. 130.

27 H. Koch : Aynı eser, s. 292.

28 K. Marx : Das Kapital, I., s. 185, Berlin, 1953.

guya katıldığında ,ancak sanat ürünü meydana gelebilir. Buradan anlaşıldığı gibi, marxizm, hiç olmazsa sanat alanında düşüncenin, kurgunun eylemden daha önce geldiğini kabul etmiş oluyor.

İnsan, yalnız genel marxist teori için değil, marxist sanat teorisi için de önemli bir varlıktır. Sanat olayının merkez noktasında insan bulunur. Gerçi bu, sanat yalnız insanı anlatır demek değildir. Sanat, doğayı da, toplumsal olayları da anlatır. Ama : «Sanat, objektif toplumsal görünüşleri (ve toplumsal önemi içinde doğa görünüşlerini de) objektif ekonomik, hukuksal, sosyal, politik, tarihsel görünüşler, ilgiler, olaylar olarak ekonomik, politik, tarihsel objektivliği içinde yansıtmaz. Sanat, doğa ve toplumda objektif görünüşleri insan varlığı için sahip oldukları anlam içinde, insan süje'si ile ilgisi, somut tarihsel koşullar altında insan ile ilgisi yönünden kavrar»²⁹. Çünkü, marxizm'e göre, varlığa anlamını veren insandır. Gerçeklik, ister doğal varlık olsun, isterse sosyal varlık olsun, önemini ve anlamını insan ile bulunduğu ilgi içinde elde eder. Bu nokta, marxist teori için çok önemlidir, çünkü, *marxist hümanizm* bu noktaya dayanmaktadır. Her şeye anlamını ve değerini veren insandır. Sanat da her şeyi insana göre değerlendirir. «Sanat herhangi bir görünüşü, 'insan için' ve 'insana karşı', insansal ve insansal olmayan, humanistik ya da antihumanistik olup olmadığı açısından yargılar. Sanat, objektif görünüşleri olduğu gibi, sübjektif görünüşleri de somut tarihsel koşullar altında insan varlığının ifadesi olarak biçimlendirir»³⁰. Bu objektif ya da sübjektif görünüşlerin biçim kazanması olarak doğan sanat, aslında insanı, insanın doğal ve toplumsal ilgilerini anlatır. «Sanat, doğal nesnelere, objektif toplumsal ve psikişik görünüşlerin yansısında, bize, insan ilişkilerinin 'evrenselliğinin' çok tabakalı, çok yanlı bir tablosunu verir»³¹.

Sanat buna göre, nesnelere, doğanın, toplum gerçeğinin yalnız bir yansıması değildir. Sanatta dile gelen, somutlaşan şey, bütün real ve ideal, gerçek ve düşünsel ilgileri içinde insandır, evrensel insandır. İnsana, topluma saygı duyma, bunun için sanata saygı duyma anlamına gelir.

29 H. Koch : Aynı eser, s. 285.

30 Aynı eser, s. 285.

31 Aynı eser, s. 285.